

УДК 75.041.7(=214.58)(477)«18/20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-17>

Світлана ДОЛЕСКО,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
докторка філософії з образотворчого мистецтва,
декоративного мистецтва, реставрації,
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
директорка
Центру Української Культури та Мистецтва
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

Євгеній ШИШЛЮК,
orcid.org/0000-0002-7358-7864
доктор філософії з образотворчого мистецтва,
декоративного мистецтва, реставрації,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) e.shyshliuk@gmail.com

ОБРАЗ РОМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ ХІХ–ХХІ СТ.

У статті досліджено творчий доробок вітчизняних художників, які у проміжку між ХІХ та ХХІ ст. проявляли інтерес до життя ромських громад на території України та відобразили своє бачення ромської тематики в зразках живопису. Методику дослідження побудовано на принципах об'єктивності та історизму, з використанням системного й хронологічного методів, мистецтвознавчого аналізу. Мета дослідження: здійснити аналіз творів живопису українських художників ХІХ–ХХІ ст., об'єднаних ромською тематикою та прослідкувати еволюцію її втілення протягом даного періоду. До основних напрямків наукової новизни належать наступні: вперше класифіковано та описано твори живопису українських художників ХІХ–ХХІ ст., присвячених зображенню ромської тематики; під час аналізу даних творів відзначено та описано зміну тенденцій у зверненні українських художників до живописних технік і стилів. Висновки: у статті зафіксовано факт наявності масиву творів на ромську тематику в творчому доробку українських художників. З дотриманням хронологічного принципу, класифіковано окремі картини періоду ХІХ–ХХІ ст. авторства Тараса Шевченка, Харитона Платонова, Никанора Онацького, Адальберта Ерделі, Гаврила Глюка, Юрія Александрочкина, Олександра Жозе, Віктора Микитенка, Тиберія Йонаша. Окремий акцент зроблено на інтересі митців до відображення менталітету ромських типажів, їхнього способу життя, історії, побуту, видів діяльності, мистецтва тощо. Відзначено високий рівень толерантності художників до ромів, співпереживання й поваги до їхнього минулого. Встановлено, що в спектрі ромських постатей наявні як узагальнені, так і реальні персонажі. У ході аналізу зразків живопису схарактеризовано факт еволюції творів досліджуваної тематики від зображення ромів у реалістичній манері в ХІХ ст. до модерністських тенденцій узагальнення та стилізації їхніх образів в І половині ХХ ст.; повернення до реалістичного жанру в другій половині ХХ ст. та відхід від нього на початку ХХІ ст., де як винятки виокремлено твори Віктора Микитенка і Тиберія Йонаша.

Ключові слова: українські художники, український живопис, образотворче мистецтво, роми, ромська тематика, ромські образи.

Svitlana DOLESKO,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management,
Director
Center of Ukrainian Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

Yevhenii SHYSHLIUK,
orcid.org/0000-0002-7358-7864
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) e.shyshliuk@gmail.com

IMAGE OF ROMA PEOPLE IN UKRAINIAN PAINTINGS OF THE 19TH – 21ST CENTURIES

The article analyzes the creative heritage of national artists who, in the period between the 19th and 21st centuries, showed their interest in the life of Roma communities in Ukraine and reflected their vision of Roma theme in their paintings. The research methodology is based on the principles of objectivity and historicism, using systematic and chronological methods and art historical analysis. The purpose of the study: to analyze paintings of Ukrainian artists of the 19th – 21st centuries, united by the Roma theme and to track the evolution of implementation thereof during this period. The main areas of scientific novelty include the following: the works of Ukrainian artists of the 19th – 21st centuries depicting Roma theme have been classified and described for the first time; the analysis of these works have shown and allowed to describe changes in the trends of using painting techniques and styles by Ukrainian artists. Conclusions: the article established the fact that there is an array of works on Roma theme in the creative heritage of Ukrainian artists. Some paintings of the 19th – 21st centuries have been classified in accordance with the chronological principle, namely: Taras Shevchenko, Kharyton Platonov, Nykanor Onatskyi, Adalbert Erdeli, Gabriel Gluck, Yurii Aleksandrochkin, Alexander Jose, Viktor Mykytenko, and Tibor Jonas. A special emphasis has been placed on the artists' interest in reflecting the mentality of Roma characters, their way of life, history, everyday life, activities, art, etc. The high level of artists' tolerance for Roma people, empathy and respect for their past has been noted. It is established that the spectrum of Roma figures includes both generalized and real characters. In the course of the analysis of painting samples, the evolution of the works of the studied theme has been characterized – from depicting the Roma people in a realistic manner in the 19th century to modernist tendencies of generalization and stylization of their images in the first half of the 20th century; return to realistic genre in the second half of the 20th century and deviation from it in the early 21st century, where the works of Viktor Mykytenko and Tibor Jonas were singled out as an exception.

Key words: *Ukrainian artists, Ukrainian paintings, fine arts, Roma people, Roma theme, Roma images.*

Актуальність полягає в потребі появи в українському мистецтвознавстві наукової розвідки, в якій має бути наявний аналіз творів українських художників XIX–XXI ст., об'єднаних спільною тематикою – зображенням окремих представників ромської громади та узагальнених ромських образів, які свого часу становили інтерес для вітчизняних живописців. Це дозволить простежити спектр уявлень митців про ромів, приверне увагу українців до існування ромського народу на території України пліч-о-пліч з українцями та до діяльності окремих художників, творчість яких потребує більш ґрунтовної популяризації на широкий загал. Таким чином, з'являється можливість привернути увагу до маловідомих творів вітчизняних художників на цю тему. Окрім цього, на нашу думку, здійснення такого дослідження дасть змогу простежити розвиток живописних технік та стилів на прикладі конкретних картин. Адже за два століття відбувся перехід від реалістичного академічного живопису XIX ст. до модерних течій XX–XXI ст., збагатився художній арсенал засобів виразності українських художників.

Аналіз досліджень і публікацій. Оскільки натепер нами не встановлено факту наявності жодної ґрунтовної наукової розвідки, присвяченої ромській тематиці в творах живопису українських художників будь-яких періодів – для даної статті актуальними є окремі праці, присвячені аналізу діяльності тих митців, які приділили увагу в своїй творчості ромській тематиці. Зокрема образ ромів в європейському живописі досліджено Є. Шишлюком. Автор виокремлює осно-

вні сюжетні напрями ромського життя у європейському живописі та наголошує, що «образ ромів в українському мистецтві XIX–XXI ст., яке розвивалося досить відокремлено від європейського, хоч і в його загальному руслі, не демонструє глибокого та багатогранного інтересу до ромської культури, проте вирізняється у розмаїтті художніх інтерпретацій образів цієї спільноти (Шишлюк, 2024: 123). С. Хіврич у статті «Художні прийоми творення образів у картинах Тараса Шевченка» та Д. Цимбар у праці «Катерина» Т. Шевченка: живопис як засіб нового вираження художніх образів» пунктирно згадали місце ромської тематики в широкому тематичному спектрі його творів (Хіврич, 2018; Цимбар, б.д.).

Творчий доробок Адальберта Ерделі – одного з найвидатніших художників Закарпаття – дослідили І. Блискун, О. Гаврош, Л. Кополовець, Л. Мельник, І. Небесник, В. Павлова та інші вчені. Життєвому шляху та жанрово стилістичним напрямкам діяльності Гаврила Глюка, автора одного з найвиразніших чоловічих ромських портретів XX ст. присвячені наукові розвідки Л. Корж Радько та І. Павельчук (Павельчук, 2014). Фрагментарно в дослідженні М. Саїтова «Культура ромів: минуле і сучасність (соціокультурний аспект)» згадується Тиберій Йонаш, сучасний художник ромського походження та автор великої кількості портретів ромів (Саїтов, 2022).

О. Корусь в публікації за підсумками проведення виставки «Два майстри» (2017 р., Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького), зробила акцент на картині Юрія Алек-

сандрочкіна «Портрет Марії Заньковецької в ролі циганки Ази» (1998), вказавши, що «...національним колоритом та невимушеністю побудови особливо вирізняється портрет актриси Марії Заньковецької...» (Корусь, 2017: 109) Попри наявність ромської тематики в живописі українських художників, вона є фактично недослідженою та потребує ретельного аналізу.

Мета дослідження: здійснити аналіз творів живопису українських художників XIX–XXI ст., об'єднаних ромською тематикою та простежити еволюцію її втілення протягом даного періоду.

Виклад основного матеріалу. Українське мистецтво має багаті традиції зображення різноманітних національностей, що населяють українські землі. Ромські образи у масиві творів живопису і графіки посідають одне з чільних місць, адже перші згадки про них на українських землях зафіксовані ще в XVI столітті (Гаврош, 2021). За цей період ромські громади частково інтегрувались в українське суспільство: хоч і зберегли свою національну ідентичність, проте вели активний соціально економічний та культурно мистецький діалог з українцями та представниками інших народів. Тому протягом XIX–XXI ст. українські художники неодноразово зверталися до відображення життя та побуту ромів у своїх полотнах. Оскільки митці, яким притаманний високий рівень емпатії та художньої спостережливості, не могли оминути увагою колоритне ромське життя, яке своїми традиційними устоями кардинально відрізнялось від українського. Попри традиційно закритий ромський спосіб життя, художникам вдалось образотворчою мовою створити ряд неповторних образів ромів та описати менталітет, мистецтво, костюм, побут і види діяльності цього народу.

Перші зразки живописних творів з зображенням ромів на українських теренах належать пензлю видатного Кобзаря – Тараса Шевченка. Сюжет акварелі «Циганка ворожка» (1841) (Рис. 1) у загальному трактуванні сприймається як зразок побутового жанру. Тут представлено доволі поширений життєвий епізод: молода українка, огорнута бентежним очікуванням, звертається до ворожки, аби та відкрила їй приховані таємниці майбутнього. Проте за звичайною, на перший погляд, сценою, яких в будь-якому тогочасному селі, де кочували циганські табори, було безліч, ховається глибоке проникнення митця в душі героїнь, майстерне відтворення їхнього внутрішнього світу.

Композиційно твір чітко структурований навколо двох контрастних жіночих образів, де одного боку – молода українка в традиційному одязі, яка уособлює жіночу ніжність та поетичну

українську красу. З іншого – екзотична ромка з дитиною, овіяна ореолом таємничості й мудрості цього кочового народу. Попри їхню приналежність до різних народів, між цими двома жінками виникає невидимий місток духовного зв'язку та розуміння життєвих ситуацій одна одної. Варто відзначити вправне володіння художником технікою акварельного живопису, що дозволило створити об'ємні й виразні постаті. М'яке «рембрандтівське» освітлення підкреслює драматизм подій, зосереджує увагу на обличчях героїнь. У «Циганці ворожці» Тарас Шевченко постає як зрілий майстер реалістичного зображення, глибокого психологізму і документальної спостережливості.

Рис. 1. Тарас Шевченко «Циганка-ворожка», 1841

Ще одним характерним зразком зображення ромів у творчості Тараса Шевченка є графічний твір, виконаний в техніці сепії – «Циган» (1851) (Рис. 2). На передньому плані композиції розміщена постать босоного молодого рома без сорочки, вбраного лишень у широкі штани шаровари. Кайдани на його руці свідчать про те, що перед глядачем – арештант, обличчя якого сповнене гіркою зневіри та приреченості. На задньому тлі видніється убога хата мазанка з обдертою солом'яною стріхою. Щодо художньої манери, то тут проявився реалістичний підхід Шевченка у детальній передачі рис обличчя, побутових реалій, трагізму обставин, у яких опинились зображувані постаті, як і ромський хлопець, який невідомо скільки років буде змушений провести в ув'язненні, відірваний від своєї громади, що для ромів є чи не найбільшою трагедією в житті.

Роботі притаманне поєднання реалізму та символізму в узагальненому трактуванні постатей і ситуації (Паламарчук, б.д.; Циган, б.д.). Адже на створення сюжету Тараса Шевченка надихнула реальна життєва ситуація – арешт мандрівного

рома, якого художник зустрів під час Каратауської експедиції у період свого заслання. Зафіксувавши цю подію в замальовці, він перетворив її на метафору долі всього кочового народу, приреченого на утиски з боку осілого суспільства. Таким чином, Тарас Шевченко з одного конкретного епізоду вибудовує цілісний художній образ, що частково розкриває зовнішній вигляд, так і внутрішню свободолобну сутність ромів.

Рис. 2. Тарас Шевченко «Циган», 1851

У контексті дослідження еволюції художніх підходів до зображення ромської ідентичності в українському мистецтві варто згадати постать Харитона Платонова, українського живописця реаліста та його полотно «Циганка з бубоном» (1877) (Рис. 3). На картині зображено молоду ромську дівчину виразної екзотичної вроди, з акцентом на смуглому обличчі, великих чорних очах, густому кучерявому волоссі, витончених руках. Молода красуня вбрана в білу пишну сорочку з мереживом та строкату спідницю. На шиї, декольте, на зап'ясті та у вухах художник щедро зобразив прикраси (переважно, з перлів та золота), які композиційно та колірно дуже вдало комбінуються з одягом і шкірою красуні. Увагу глядача приваблює усміхнений життєрадісний вираз обличчя й підняті над головою руки, в яких ромка тримає бубон. Це надає образу динамізму, словно картину відчуттям руху танцю. Загалом постать випромінює життєрадісність та оптимізм, любов до музики й танців, традиційно притаманні ромам.

Харитон Платонов у цій картині демонструє реалістичну живописну манеру з детальним відтворенням національних рис та особливостей убрання моделі. Проте присутні й ноти романтизації зображуваної постаті та певна гіперболізація ромського

способу життя. Але це свідчить лише про те, що даний твір є прикладом вдумливого ставлення митця до культури та побуту ромської спільноти.

Рис. 3. Харитон Платонов «Циганка з бубоном», 1877

Ще одна картина Харитона Платонова на ромську тематику – «Циганки» (1892) (Рис. 4). Це парний портрет незможних представниць ромської спільноти, зображених на тлі подертого та не дуже чистого ганчір'я, що слугує їм укриттям. Глядач бачить двох дівчат, одна з яких перебуває в підлітковому віці (ймовірно, років 14 ти), іншій на вигляд не більше 5–6 років. Вони одягнені в бідне поношене вбрання та мінімум прикрас, молодша простягнула руку, прохаючи милостиню. Проте в їхніх обличчях, жестах немає знедоленості чи розпачу. Навпаки, ці діти усміхнені, дивляться на глядача трохи соромлячись, але життєрадісно та навіть із деяким викликом. Таким чином автор висвітлює складне становище ромів як соціально незахищеного прошарку суспільства, проте позбавленим сентиментальності зображенням, теплою гамою кольорів він акцентує на життєстійкості, незламності цих людей, їхній здатності зберігати людську гідність за будь яких обставин (Микитенко, 2015).

Реалістичний живопис Харитона Платонова поєднується з гуманістичним пафосом у зображенні скривджених долею ромів. Митець прагне не лише показати їхнє важке становище, але й розкрити багатий внутрішній світ. Художник відомий своїм реалістичним підходом у зображенні

побутових сцен та представників різних народів. У композиції він часто використовує протиставлення. Як то, у випадку з вищезгаданими позитивними образами дівчат на аскетичному тлі. Щодо кольорової палітри, то переважають приглушені світлі вохристі тони, які в загальному типові для його робіт. Проте обличчя моделей, особливо молодшої дівчинки, виділено світлішими відтінками, привертаючи увагу саме до людських емоцій. На прикладі цієї роботи бачимо притаманну митцеві ретельну увагу до деталей побуту, національних особливостей одягу («Циганки», 2021).

Рис. 4. Харитон Платонов «Циганки», 1892

Типовим прикладом зображення ромської тематики в українському образотворчому мистецтві є окремі твори Никанора Онацького, видатного живописця кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, його полотно «Циганський табір» (1912) (Рис. 5), яке репрезентує вплив модерністських стильових тенденцій згаданого періоду, демонструючи перехід від реалізму попередників до декоративно узагальненого зображення (Амеліна, б.д.). Сюжет твору описує ромську табірну стоянку, що складається лише з двох наметів. Композиційно полотно репрезентує узагальнення в трактуванні реальних об'єктів та образів, що досягається за допомогою колірних плям. Так, ромські намети та фігури мешканців табору ледь окреслені, позбавлені деталізації, притаманну творам представників реалістичного живопису. Головне для автора – передати загальний настрій та колорит сцени відпочинку ромів після довгої кочової дороги. Саме яскрава, соковита, місцями контрастна кольорова гама, що поєднує зелені, коричневі, сині барви, створює

відчуття руху, динаміки ромського життя. Зображення сповнене радісним оптимізмом, свободою єднання людини та природи.

Порівнюючи підхід Никанора Онацького до зображення ромської теми з творами художників реалістів XIX ст., зокрема Тараса Шевченка та Харитона Платонова, очевидно, що головна відмінність полягає в переході від конкретної деталізації до умовного узагальненого зображення. Якщо класики реалізму прагнули максимально правдиво відтворити убрання, побутові реалії, етнічні риси ромів, то Никанор Онацький подає лише узагальнений образ табору зі схематичними силуетами постатей. Втрачається конкретика оточення, натомість підсилюється емоційний стан, радість руху, злиття персонажів з довкіллям. Колір стає основним виразним засобом – переважає яскрава, місцями декоративна гама, на протривагу стриманим барвам попередників. Тож, проаналізоване полотно демонструє відхід від документальної точності реалістів до умовно емоційного зображення ромських мотивів у стилі модерну. Проте не зникає сам інтерес та повага до цієї етнічної групи.

Рис. 5. Никанор Онацький «Циганський табір», 1912

Твір фундатора Закарпатської живописної школи Адальберта Ерделі «Старий циган» (1940) (Рис. 6) не лише присвячений ромській тематиці в доволі рідкісному її прояві – чоловічому портреті – а і є зразком поєднання тогочасних авангардних європейських течій із потужним етнонаціональним підґрунтям. Портрет скромно вбраного (у просту сорочку, штани й капелюх) босоногого чоловіка поважного віку, що сидить на тлі дерев, на пухнастій траві і курить люльку, вирізняється вибуховим ромським оптимізмом, який згладжує матеріальні негаразди та втому від важкої праці, про що свідчать натруджені руки чоловіка. Палітра кольорів картини сформована тяжінням автора

до світло-зелених та бузкових відтінків, з акцентом на підкресленні чорними лініями контурів постаті. Очевидним у такому випадку є створення форми за допомогою гармонійно поєднаних між собою площин кольору, спрощення деталей і динамічних ліній. Таке трактування ромського образу, як в творах попередників, є надзвичайно колоритним і життєствердним.

Рис. 6. Адальберт Ерделі «Старий циган», 1940

Портрет ромського старости села Петрово Бігарі Яноша (1979), створений Гаврилом Глюком, визнаним українським пейзажистом і портретистом, продовжувачем Закарпатських живописних традицій, (Рис. 7) знову повертає ромські художні образи в русло реалістичного жанру. Поважний натруджений ром, який є лідером однієї з ромських осілих сільських громад Закарпаття, хоч і зображений у теплому кожусі та капелюхові, проте не на вулиці, а в приміщенні. Адже Гаврило Глюк тяжів до створення портретів саме в інтер'єрі. Полотно, написане з натури, вражає своєю життєвою реалістичністю, спокоєм та деяким сумом в обличчі та всієї постаті ромського старости. Скромний, проте мудрий ром почуввається дещо скуто перед мольбертом художника, адже протягом всього життя він працює та вирішує питання своєї громади, а от із художньою творчістю, ймовірно, не мав досі справ. Крупні мазки та доволі темна

палітра кольорів не позбавили роботу присутності світла, сконцентованого на обличчі та грудях портретованого. Митець неймовірно точно зумів донести до глядача вікову мудрість ромів у психологічно виваженому портреті Біхарі Яноша, який можна навіть трактувати як своєрідну духовну сповідь про непросте ромське життя.

Рис. 7. Гаврило Глюк. Портрет ромського старости села Петрово Бігарі Яноша, 1979

Розглядаючи еволюцію підходів українських художників до зображення ромських мотивів та персонажів у XIX та XX ст., варто згадати полотно відомого театрального живописця реаліста Юрія Александрочкіна. Його «Портрет Марії Заньковецької в ролі циганки Ази» (1998) (Рис. 8), репрезентує новітні тенденції у трактуванні ромських образів митцями кінця XX ст. (Амеліна, б.д.).

Порівнявши цю роботу з полотнами художників класиків попередньої епохи, таких як Шевченко чи Платонов, можна простежити певну еволюцію як у змістовому наповненні, так і в техніці стилевих особливостей творів на ромську тематику. Юрій Александрочкін відтворює автентичний образ славетної української акторки, реформаторки театру кінця XIX – початку XX ст. Марії Заньковецької, спираючись на реальне фото початку минулого століття, що розповідає про її участь у п'єсі «Циганка Аза» (Картина «Циганка», б.д.).

Художник виконав портрет у реалістичній манері з відтінком модерну – за допомогою широкого пастозного мазка, м'якого світлотіньового моделювання об'ємів. На тлі світлого вохристого фону чітко вимальовується струнка жіноча

постать актриси, овіяна романтичним ореолом образу фатальної ромки. Він практично з точністю копіює чорно біле фото, перенісши його в кольорову площину полотна. При цьому зберігається документальна достовірність образу легендарної актриси. Адже відомо, що костюми до своїх ролей, зокрема циганки Ази, Заньковецька створювала власноруч. Задля цього вона навіть виміняла у ромів справжні срібні прикраси для досягнення максимального рівня автентичності вбрання персонажа (Тетяна, 2023).

Для живописців реалістів XIX ст., був характерний творчий метод писання з натури, відображення реального життя ромів. Проте при цьому часто присутні романтичні тенденції певної ідеалізації образів. Натомість для Юрія Александрочкіна з його академічною реалістичною школою притаманне максимально точне відтворення вже наявного візуального зображення (у цьому випадку, театральної фотографії). Тобто, якщо для XIX ст. роми з їх екзотичністю слугували швидше приводом до створення певного образу, то для реаліста XX ст. головне – документальна правдивість фіксації конкретного персонажа.

Рис. 8. Юрій Александрочкін «Портрет Марії Заньковецької в ролі циганки Ази», 1998

До сучасних митців, яких приваблює ромська тематика в контексті огляду новітніх підходів до її зображення, належить Олександр Жозе. З 1984 р. він розпочав активну творчу діяльність як професійний живописець у стилістиці реалізму з елементами імпресіонізму та постімпресіонізму. Його роботам властивий яскравий, соковитий колорит. Одним зі зразків манери живописця є пор-

трет «Циганка» (2013) (Рис. 9). Полотно вражає яскравою блакитною колірною гамою тла і вбрання, що контрастує з темним кольором шкіри ромки поважного віку, що підкреслює її екзотичну красу, яка з віком залишилась такою ж колоритною. Теракотова хустина і багаті золоті прикраси, позитивний щирий, але й дещо хитрий вираз обличчя свідчать про непідробне захоплення автора етнічною своєрідністю натури ромів.

На прикладі порівняння портрета ромки Олександра Жозе з класичними зразками зображення ромів українськими живописцями XIX століття, простежується спільне для обох епох щире зацікавлення та повага до культури цієї спільноти, прагнення відтворити її неповторний колорит та своєрідність. Проте на відміну від реалістичної конкретики класиків, Олександр Жозе трактує ромський образ в умовній, узагальненій формі. Його ромка – радше певний символічний збірний типаж, просякнутий оптимізмом та життєрадісністю. На противагу документальності попередників, тут превалує емоційне бачення. Стилійно робота Жозе вирізняється яскравим, майже декоративним колоритом з перевагою контрастних акцентів.

Рис. 9. Олександр Жозе «Циганка», 2013

Віктор Микитенко – сучасний український живописець, у творчому доробку якого помітне місце посідає акварельний живопис на різноманітну тематику. Проте особливий інтерес викликають твори історико побутового жанру, серед яких

є й зображення представників ромської етнічної групи. Прикладом може слугувати полотно «Циганка» (2015) (Рис. 10). На ній зображена молода ромська дівчина в національному вбранні, котра продає квіти біля стіни старовинної будівлі. Композиція, колорит та стилістика цієї роботи є свідченням імпресіоністичного тяжіння автора до реалістичної манери класичних майстрів живопису попередніх століть, що підтверджено і композиційним рішенням твору, що тяжіє до підкреслено реалістичного відтворення побутової сцени. У такому випадку відсутній символізм та стилізація, притаманні модерному мистецтву. Колорит роботи досить стриманий, приглушений: переважають коричневі та сірі відтінки з яскравими акцентами вбрання. Відсутній декоративізм плямистого живопису новітніх течій. Сама манера виконання з вправним моделюванням об'єму за допомогою світлотіні, делікатною грою напівпрозорих шарів ближча до пленерних зарисовок імпресіоністів, аніж до монументальних полотен абстракціоністів чи концептуалістів.

Роботу сучасного художника Віктора Микитенка цілком доречно порівняти з класичними зразками зображення ромів митцями XIX ст. Його підхід демонструє багато спільного саме з реалістами минулої епохи. Це стосується як вибору сюжету (побутовий жанр), так і загальної стилістики роботи. Твір відзначається реалістичною увагою до деталей національного вбрання та середовища, в якому перебуває героїня. Стримана кольорова гама, вправна передача фактур і матеріальності також вказують на орієнтацію автора на класичну

Рис. 10. Віктор Микитенко «Циганка», 2015

образотворчу традицію. На противагу сучасним митцям, котрі часто вдаються до умовності та стилізації ромських мотивів, Віктор Микитенко демонструє вірність реалістичним засадам живопису, закладеним ще художниками XIX ст. (рис. 10).

Таке ж тяжіння до реалістичного жанру, але в більш аматорському ключі, наявне в діяльності Тиберія Йонаша, сучасного закарпатського художника з ромським корінням. Створений ним у 2000-х рр. груповий ромський портрет (Рис. 11), на якому дві молодих ромки танцюють в щедро орнаментованому квітковому візерунку традиційному вбранні, під акомпанемент гітари в руках статного рома, відображає сучасні тенденції до зображення ромських образів у романтичному ключі. Деяка площинність зображуваних постатей компенсується реалістичним відтворенням кольорів, притаманних цій спільноті. Робота є однією з багатьох у ромському циклі Тиберія Йонаша, який не лише таким чином розповідає на широкий загал про особливості культури й побуту свого народу, а й виконує просвітницьку місію – у 2017 р. в м. Мукачево відкрив художню школу «Ром Арт», в якій навчаються діти з малозабезпечених ромських родин («Ром Арт», 2020).

Рис. 11. Тиберій Йонаш, груповий ромський портрет, початок 2000-х

Наукова новизна статті полягає тому, що вперше в українському мистецтвознавстві твори живопису вітчизняних художників XIX–XXI ст. було класифіковано згідно з наявністю ромської тематики та комплексно проаналізовано їх з погляду еволюції художніх підходів до зображення ромської національної меншини в українському образотворчому мистецтві. На конкретних

прикладях охарактеризовано основні зрушення в техніці, стилістиці та тематиці зображення ромів представниками української школи живопису від реалізму XIX ст. до сучасних напрямів. Вперше у порівнянні проаналізовано й узагальнено причини та наслідки трансформації художніх уявлень про ромів від класиків жанру до митців XXI ст.

Висновки. Проаналізувавши з дотриманням хронологічної послідовності художні твори на ромську тематику, створені українськими художниками XIX–XXI ст. (Тарасом Шевченком, Харитонем Платоновим, Никанором Онацьким, Адальбертом Ерделі, Гаврилом Глюком, Юрієм Александрочкіним, Олександром Жозе, Віктором Микитенком, Тиберієм Йонашем), у статті зафіксовано сталий інтерес вітчизняних митців до відображення побуту, звичаїв, національних особливостей ромів. Описано твори, на яких наявні як узагальнені образи, так і реальні персонажі. Встановлено, що емоцій-

ний настрій кожного з полотен відображає позитивне толерантне ставлення художника до ромів, інтерес до історії та життя ромських громад на території України.

Відзначено еволюцію творів на ромську тематику від переважно реалістичного, документально конкретного зображення ромів у XIX ст. до більшої умовності, узагальнення та стилізації їхніх образів в I половині XX ст., повернення до реалістичного жанру в другій половині XX ст. та відхід від нього на початку XXI ст. (з окремими винятками, як-то – твори Віктора Микитенка і Тиберія Йонаша). Помічено розширення спектра колористичної палітри творів – від стриманої до яскравої, експресивної, з активним використанням декоративних можливостей живопису. Отже, українське образотворче мистецтво досліджуваного періоду демонструє інтерес його представників до ромської культури та трансформацію способів її художньої інтерпретації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Ром Арт»: історія Тиберія Йонаша закарпатського рома-художника, який заснував художню школу. *Новини Закарпаття*. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/153367> (дата звернення: 09.02.2024)
2. «Циганки», Харитон Платонов. *Вінницький обласний художній музей*. URL: <https://artmuz.org.ua/циганки-харитон-платонов/> (дата звернення: 09.02.2024).
3. Амеліна Н. Міжнародний день ромів. *СОХМ імені Н. Онацького*. URL: <http://artmuseum.sumy.ua/podii-2021-roku/mizhnarodnij-den-romiv.html> (дата звернення: 09.02.2024).
4. Гаврош О. Почути рома в Україні. «Циганська» тема в житті та мистецтві. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/romy-v-ukrayini/31455676.html> (дата звернення: 09.02.2024).
5. Картина «Циганка», Олександр Жозе. *Jose Art Gallery*. URL: <https://joseartgallery.com/uk/artwork/figurative-gypsy> (дата звернення: 09.02.2024).
6. Корусь О. Виставка Два майстри в Сумському обласному художньому музеї ім. Никанора Онацького. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 1. С. 109–110.
7. Микитенко В. «Циганка». *KyivGallery*. URL: <https://kyiv.gallery/mykytenko-viktor/kartyna-tsiganka-5909> (дата звернення: 09.02.2024).
8. Павельчук І. А. Асиміляція постімпресіоністичної парадигми за умов соціально-тематичної фабули соцреалізму (до проблеми творчого становлення Гаврила Глюка). *Культура і сучасність* : альманах. 2014. № 1. С. 136–141.
9. Паламарчук Г. П. Тарас Шевченко. Циган. *Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка*. URL: <https://www.t-shevchenko.name/uk/Painting/ExpeditionToKara-Tau1851/Gypsy.html> (дата звернення: 09.02.2024).
10. Саїтов М. І. Культура ромів: минуле і сучасність (соціокультурний аспект) / кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр». Херсонський держ. ун-т, Ф-т культури і мистецтв. Херсон : ХДУ, 2022. 31 с.
11. Тетяна. Марія Заньковецька – окраса національної сцени, зірка... *Блог Redtram*. URL: <https://ua.redtram.com/blog/mariya-zankovetska-sikavi-fakti-pro-bezsmertnu-zirku-ukrayinskogo-teatru/> (дата звернення: 09.02.2024).
12. Хіврич С. Художні прийоми творення образів у картинах Тараса Шевченка. *Бібліотека Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/7.pdf> (дата звернення: 13.01.2024).
13. Циган. *Тарас Григорович Шевченко*. URL: <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/roboty/cigan.htm> (дата звернення: 09.02.2024).
14. Цимбар Д. А. «Катерина» Т. Шевченка: живопис як засіб нового вираження художніх образів. *МДПУ репозиторій*. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3358/> (дата звернення: 09.02.2024).
15. Шишлюк Є. Г. Образ ромів в європейському живописі : дис.... д-ра філос. ... : 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Київ, 2024. 220 с.

REFERENCES

1. «Rom Art»: istoriia Tyberiiia Yonasha zakarpatskoho roma-khudozhnyka, yakyy zasnuvav khudozhniu shkolu. Novyny Zakarpattia [«Rom Art»: the story of Tiberiy Jonash, a Transcarpathian Roma artist who founded an art school] (2020). *Novyny Zakarpattia*. Retrieved from <https://uzhgorod.net.ua/news/153367> [in Ukrainian].
2. «Tsyhanky», Kharyton Platonov [«Gypsy Women», Khariton Platonov] (2021). *Vynnytskyi oblasnyi khudozhnii muzei*. Retrieved from <https://artmuz.org.ua/циганки-харитон-платонов/> [in Ukrainian].
3. Amelina, N. (n.d.). Mizhnarodnyi den romiv [International Roma Day]. *SOKhM imeni N.Onatskoho*. Retrieved from <http://artmuseum.sumy.ua/podii-2021-roku/mizhnarodnij-den-romiv.html> [in Ukrainian].
4. Havrosh, O. (2021). Pochuty roma v Ukraini. «Tsyhanska» tema v zhytti ta mystetstvi [To hear the Roma in Ukraine. The «Gypsy» theme in life and art]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/romy-v-ukrayini/31455676.html> [in Ukrainian].
5. Kartyna «Tsyhanka», Oleksandr Zhoze [Painting «Gypsy», Alexander José] (n.d.). *Jose Art Gallery*. Retrieved from <https://joseartgallery.com/uk/artwork/figurative-gypsy> [in Ukrainian].
6. Korus, O. (2017) Vystavka Dva maistry v Sumskomu oblasnomu khudozhnomu muzei im. Nykanora Onatskoho [Exhibition Two Masters in the Sumy Regional Art Museum. Nikanor Onatsky]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia* (1), 109–110. [in Ukrainian].
7. Mykytenko, V. (2015). «Tsyhanka» [«Gypsy woman»]. *KyivGallery*. Retrieved from <https://kyiv.gallery/mykytenko-viktor/kartyna-tsiganka-5909> [in Ukrainian].
8. Pavelchuk, I. A. (2014). Asymiliatsiia postimpresionistychnoi paradyhmy za umov sotsialno-tematychnoi fabuly sots-realizmu (do problemy tvorchoho stanovlennia Havryla Hliuka) [Assimilation of the Post-Impressionist Paradigm in the Context of the Socio-Thematic Plot of Socialist Realism (On the Problem of Gabriel Gluck's Creative Formation)]. *Kultura i suchasnist : almanakh*, (1), 136–141. [in Ukrainian].
9. Palamarchuk, H. P. (n.d.). Taras Shevchenko. Tsyhan [Taras Shevchenko. Gypsy]. *Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti Tarasa Shevchenka*. Retrieved from <https://www.t-shevchenko.name/uk/Painting/ExpeditionToKara-Tau1851/Gypsy.html> [in Ukrainian].
10. Saitov M. I. (2022). Kultura romiv: mynule i suchasnist (sotsiokulturnyi aspekt) [Roma Culture: Past and Present (Socio-Cultural Aspect)] / kvalifikatsiina robota na zdobuttia stupenia vyshchoi osvity «bakalavr». *Khersonskyy derzh. un-t, F-t kultury i mystetstv*. [in Ukrainian].
11. Tetiana. (2023). Mariia Zankovetska – okrassa natsionalnoi stseny, zirka... [Maria Zankovetska is an adornment of the national stage, a star...]. *Bloh Redtram*. Retrieved from <https://ua.redtram.com/blog/mariya-zankovecka-cikavi-fakti-pro-bez-smertnu-zirku-ukrayinskogo-teatru/> [in Ukrainian].
12. Khivrych, S. (2018). Khudozhni pryiony tvorennia obraziv u kartynakh Tarasa Shevchenka [Artistic Techniques of Creating Images in Taras Shevchenko's Paintings]. *Biblioteka Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*. Retrieved from <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/7.pdf> [in Ukrainian].
13. Tsyhan [Gypsy]. (n.d.). *Taras Hryhorovych Shevchenko*. Retrieved from <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/roboty/cigan.htm> [in Ukrainian].
14. Tsymbar, D. A. (2019). «Kateryna» T. Shevchenka: zhyvopys yak zasib novoho vyrazhennia khudozhnikh obraziv [«Catherine» by T. Shevchenko: painting as a means of new expression of artistic images]. *MDPU repozytorii*. Retrieved from <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3358/> [in Ukrainian].
15. Shyshliuk Ye. (2024). Obraz romiv v yevropeiskomu zhyvopysi [The image of the Roma in European painting]. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].